

**DIN LEXICUL AROMÂN AL AFECTIVITĂȚII.
TERMENI PENTRU *DRAGOSTE*.
ANALIZĂ LEXICAL-SEMANTICĂ ȘI ETIMOLOGICĂ**

GABRIELA STOICA

1. PRELIMINARII

Lucrarea de față are în vedere, în sens larg, profilul lexical-semantic al aromânei (în comparație cu dacoromâna), conturat în forme specifice în diacronie, și propune analiza exponențială a unui segment lexical particular, termenii desemnând afectul generic *dragoste*, ca parte reprezentativă a unui domeniu lexical și conceptual-semantic fundamental, cel al vieții afective.

Analiza este complementară unor studii similare, care au vizat termenii pentru *tristețe*, *bucurie* (Stoica 2022) și *ură* (Stoica 2023) în aromână, și se înscrie într-o cercetare mai amplă dedicată lexicului afectivității din aromână. Aceasta vine în continuarea unor cercetări realizate, din perspectiva lexicologiei și semanticii diacronice, pentru vocabularul afectivității din dacoromâna veche (Stoica 2012) și premodernă (Stoica 2015) și din dacoromână în context romanic (Stoica 2020).

Studiile existente dedicate lexicului aromânei, din punct de vedere sincron sau diacronic, discută, în general, distribuția de ansamblu a straturilor etimologice sau anumiți termeni specifici, analizați individual (pentru o sinteză, vezi și Stoica 2022). Lipsesc, însă, cercetări care să se oprească asupra unui domeniu conceptual-semantic particular, al cărui lexicon, conturat în timp, ar putea fi relevant, *in nuce*, pentru profilul lexical și cultural al aromânei. Un astfel de domeniu este și cel al afectivității, complex, abstract și fundamental, implicând necesități imediate de desemnare.

Analiza propusă are, deci, drept obiectiv principal evidențierea aspectelor lexicale, semantice și etimologice, care definesc lexicul aromân al afectivității. Din perspectiva evoluției istorice, foarte importantă este comparația cu dacoromâna, putându-se reliefa elemente relevante de convergență sau divergență lexical-semantică între cele două dialecte istorice. În acest fel, se poate ilustra istoria inițial comună (etapa românei comune, secolele VII și XII–XIII) și dinamica specifică fiecărui idiom, ulterioară scindării dialectale.

2. METODOLOGIE ȘI CORPUS

Analiza din lucrarea de față vizează în sens restrâns vocabularul aromân al *dragostei*, afect primar și complex, ce se poate actualiza în diverse ipostaze conceptuale (de exemplu, *dragoste romantică*, *dragoste amicală*, *dragoste familială*, *dragoste religioasă* etc.), impunând desemnări specifice¹. Cadrul teoretic general în analizei este cel al lexicologiei și semanticii istorice: termenii desemnând *dragostea* din aromână sunt urmăriți din punctul de vedere al originii, al evoluției semantice diacronice și al distribuției complementare cu alți termeni (cvasisinonimi) aparținând subdomeniului conceptual-semantic în discuție (cu o constantă referire la vocabularul corelat din dacoromână).

Cadrul metodologic este cel folosit și în analiza termenilor pentru *bucurie*, *tristețe* (Stoica 2022) și *ură* (Stoica 2023). O primă etapă de lucru a presupus delimitarea inventarului de termeni, prin excerptarea cuvintelor desemnând *dragostea* înregistrate într-un material lexicografic de referință – dicționarul tezaur al lui T. Papahagi (DDA). Fondul lexical al DDA este în mod particular relevant pentru o cercetare de tip istoric, incluzând și termeni care au intrat în timp în lexiconul pasiv al aromânei. Inventarul lexical astfel stabilit poate ilustra întreaga extensie diacronică a subdomeniului conceptual-semantic vizat.

Totodată, complementar, am avut în vedere prezența reală, în contexte specifice de utilizare (actuală), a termenilor afectivi în discuție, care, astfel, își pot actualiza în mod specific semnificațiile. În acest sens, am confruntat inventarul de cuvinte selectate lexicografic cu lexemele afective înregistrate în corpusurile existente de texte dialectale, relativ recente (Kokka 1992; Saramandu 2007²; Nevaci 2013, Nevaci/Floarea 2018, Saramandu *et al.* 2018, 2019). Corelarea acestor două tipuri de surse este importantă, pentru că poate duce la identificarea unor termeni neatestați în DDA sau a unor cuvinte cu sensuri diferite de cele înregistrate în dicționar³. În egală măsură, absența unor termeni în texte poate fi determinată și de tema de discuție și nu semnalează neapărat un statut pasiv al lexemului în cauză.

Termenii consemnați astfel au fost analizați din punct de vedere etimologic și semantic, urmărind: (a) evidențierea surselor lingvistice și istoric-culturale pentru lexiconul particular avut în vedere, raportul dintre termenii moșteniți și împrumuturile ulterioare; (b) relațiile semantice dintre termeni: serii (cvasi)sinonimice (eventual de origine diferită) care se conturează diacronic; (c) dinamica diacronică a sensurilor înregistrată în cazul unor lexeme: conservarea sau dezvoltarea unei semnificații afective (metaforice/metonimice), dezvoltarea polisemiei etc.

¹ Pentru aspecte specifice privind conceptualizarea și lexicalizarea *dragostei*, vezi Stoica 2012: 342–382.

² Lucrarea conține texte culese în perioada 1967–1981.

³ În analiza de corpus a aromânei din Dobrogea, Saramandu (2007: 365) identifică peste 350 de cuvinte noi.

Semnificația termenilor afectivi înregistrați este ilustrată prin contextele specifice de actualizare, extrase atât din DDA, cât și din textele dialectale analizate.

3. TERMENI PENTRU CONCEPTUL AFECTIV *DRAGOSTE*. ANALIZĂ

Aromâna înregistrează o serie relativ variată de cuvinte care desemnează diversele ipostaze ale afectului generic *dragoste* – complex și eterogen, în diverse forme de manifestare intensivă sau socio-comportamentală.

3.1. Termenii de bază aparțin fondului lexical vechi, moștenit din latină.

(a) Seria lexicală principală este reprezentată de:

– forma verbală **voi**, polisemantică, înregistrând, între altele, plecând de la sensul volitiv originar (< lat. *uolere*, cl. *uolle* ‘a dori, a vrea’), și sensul afectiv: ‘a vrea, a dori; a iubi; a avea datorii; a trebui’ (DDA, s.v.): *si-ni ti vor feătili tute* ‘să mi te iubească fetele toate’ (PLit., 932, apud DDA, s.v.); *nu ti voi* ‘nu te iubesc’ (PLit., 942, apud DDA, s.v.); *dóli s’nă lom, dóli s’nă vrem* ‘amândoi să ne luăm (să ne căsătorim), amândoi să ne iubim’ (W. II, 12, apud DDA s.v.);

– infinitivul nominal **vreäre**, polisemantic: ‘dorință, vrere; iubire’ (DDA, s.v.): *iu-i vreäre, eáste ș’ Dumnidzǎ tu mése* ‘unde e iubire, e și Dumnezeu la mijloc’ (PGr., 162, apud DDA, s.v.); *si-aduc dúlți gráiu di vreäre* ‘să aduc dulce grai de iubire’ (PAnt., 267, apud DDA, s.v.); *și-aveá arcátă vreárea pri un aráp* ‘îți aruncase iubirea pe un negru = se îndrăgostise’ (apud DDA s.v.);

– adjectivul participial **vrut, -ă** ‘vrut; iubit’: *mutreáste vrut la el* ‘privește afectuos la el’ (PAnt., 276, apud DDA, s.v.); substantivizat: *vor s-mi mărită, vrúte* ‘iubite, vor să mă mărite’ (PLit., 851, apud DDA, s.v.); *nu l-i yineá si s-dispártă di vrúta a lui* ‘nu-i venea să se despartă de vruta a lui’ (PB, 142, apud DDA s.v.).

În meglendoromână, se înregistrează, de asemenea, verbul *voi*, cu același semantism: ‘a vrea; (refl.) a iubi’ (Capidan 1935, s.v.): *tsela fiçorił mult si vreau* ‘băieții aceia se iubeau foarte mult’; cf. și ir. *vrę* ‘a vrea; a iubi’ (< lat. *uolere*, influențat de it. *volere bene*, Sârbu/Frățilă 1998: 299: *L’-a vrut bire*; vezi și Pușcariu 1926: 169, 219, Frățilă/Bărdășan 2010, s.v.).

Formele *voi* – *vreäre* – *vrut* înregistrate în aromână cu sens afectiv au o dublă importanță din punct de vedere istoric și etimologic.

Pe de o parte, acestea reprezintă elemente ale vocabularului de bază moștenit din latină, cu inovația dezvoltării sensului afectiv, și este posibil să fi existat ca atare în româna comună (vezi prezența sensului afectiv și la termenii corespunzători din meglendoromână și istroromână). Ulterior scindării dialectale, *voi* – *vreäre* sunt păstrate cu sens afectiv în aromână/sudul Dunării și substituite de concurențele de origine veche slavă, *iubi* – *dragoste*, în dacoromână. S-a subliniat

prezența acestor termeni de origine slavă (în dacoromână) pentru desemnarea *dragostei*, un concept fundamental, în contrast cu situația corespondentă din celelalte limbi romanice (occidentale), unde se păstrează termenii latini de bază (*amor, amare*; cf. fr. *amour/aimer*, it. *amore/amare*, occ., cat., sp., ptg. *amor/amar*). Așa cum se știe, motivația pierderii acestor termeni în română este obiectivă, de ordin formal: omonimia care a rezultat în româna comună între formele moștenite ale verbelor *habere* și *amare*: *habeo* (pers. I sg.) > *aibu* ← *am(u)* (extins analogic de la pers. I pl. ← *habemus*) ‘dețin, am în posesie’ – *amo* (pers. I sg.) > **am(u)* ‘iubesc’⁴. Până la realizarea și impunerea împrumuturilor din slavă, este probabil ca româna comună să fi avut termeni latini pentru desemnarea *dragostei* (în pereche antonimică cu *urî* < lat. **horrire*), așa cum indică termenii discutați din aromână.

Pe de altă parte, seria *voi – vreăre – vrut* este de remarcat și din punctul de vedere al evoluției semantice, prin raportare la latină, relevând o inovație a semnificației care se regăsește și în istoria unor termeni apropiați/corespondenți din alte limbi romanice: dezvoltarea sensului afectiv, plecând de la cel volitiv-cognitiv de bază, urmează o dinamică a semnificației care pare să se fi manifestat ca atare în aria orientală, respectiv extrem occidentală a spațiului latin (vulgar și târziu): dovadă sensul ar. *voi – vreăre* și it. *volere* ‘a vrea; a prețui; a iubi’ (în colocație cu *bene*), pe de o parte, precum și cel corespunzător al sp., ptg. *querer* ‘a vrea, a iubi; a prețui’ < lat. *quaerere* ‘a cere’ (cf. rom. *cere*, it. *chiedere*, fr. *querir*, cat. *querir*, REW 6923).

Pierderea termenilor latini pentru *dragoste* din spațiul estic-dunărean nu este, așadar, generală, ea se înregistrează numai în dacoromână, nu și în aromână (și în celelalte dialecte sud-dunărene). Cazul particular *voi – vreăre – vrut* din aromână confirmă continuitatea lexical-semantică a românei prin raportare la latină și înscrierea pe aceeași linie de evoluție, alături de alte limbi romanice, chiar dacă aria de răspândire a termenilor inițiali s-a restrâns în timp.

Papahagi (1926–1927: 22–33) aduce o explicație aparte, de ordin antropologic-cultural, pentru păstrarea lat. *uolere* în defavoarea lui *amare*, raportând-o la structura psihologică a protoromânilor, într-o continuitate ereditară a celei latine, caracterizată prin raționalitate și pragmatism. În evoluția istorică

⁴ Vezi și alt caz de omonimie, în cadrul aceluiași domeniu de sens (discutat în Stoica 2020): lat. *carus* ‘drag’ > rom. com. **caru* – lat. *carrus* > rom. com. **caru*. Adjectivul cu sens afectiv a fost substituit de împrumutul slav *drag*, evitându-se, astfel, omonimia. Este posibil ca substituirea termenilor de origine latină **amare* ‘iubi’, **caru* ‘drag’ de către împrumuturile slave cu sens corespunzător, *iubi*, respectiv *drag* (dar și *dragoste*), să se fi produs în mod corelat, în interiorul domeniului conceptual-semantic afectiv în care se încadrau, cu motivarea comună, obiectiv-formală: omonimia (vezi și Niculescu 1965: 158–159). Frățilă 1970: 541–542, 1983–1984: 274 notează însă termenul regional (în graiul de pe valea Târnavelor) *car(u)* ‘drag’, actualizat în sintagme fixe: *caru mării, cari-cari, care-mare* (ultimele două în forma de Vocativ, moștenită din latină; sintagmele sunt utilizate în adresarea mamei către copil (care învață să meargă)); cuvântul latin este astfel conservat într-o arie izolată, în structuri fixe.

ulterioară separării dialectale, aromânii ar menține această trăsătură psihologică, reflectată la nivelul lexicalizării unor concepte afective puternic intensive, cum este cazul *dragostei*: păstrarea verbului latin (inițial cu sens cognitiv-volitiv), caracterul sporadic și lipsa de vitalitate ale împrumuturilor din slavă sau greacă cu sensul afectiv „dragoste”, primar și intensiv: *alučescu* (corespunzător dr. *iubi*), *ayăpsescu*, *ayápe* (vezi *infra*); acest fapt, în contrast cu dacoromânii/dacoromâna, în cazul cărora contactul prelungit și mai intens cu slavii/slava a dus la o „contaminare” psihologică și la impunerea termenilor afectivi principali, *drag*, *dragoste*, *iubi*.

(b) Pe lângă *voi/vreáre*, aromâna înregistrează și un alt termen de origine latină, polisemantic, *dor/dureáre* ‘a dori; a iubi; a suferi; a dura’ (DDA, s.v.). Termenul are la bază lat. *dolere* ‘a dura, a suferi (fizic și afectiv)’, care înregistrează o inovație semantică – dezvoltarea sensului afectiv ‘a iubi’, corelat cu cel volitiv-afectiv ‘a dori’ (cf. rezultatul semantic similar în cazul lui *voi/vreáre*, pentru care, însă, sensul volitiv este originar).

Dezvoltarea sensului afectiv implică un triplu mecanism al mutației semantice: *abstractizare* (de la ‘a suferi fizic’ la ‘a suferi afectiv’), *restrângerea* sensului (de la ‘a suferi afectiv’, sens generic, la ‘a suferi din cauza absenței unui obiect/unei persoane dragi’, cf. și sensul volitiv ‘a dori’), la care se adaugă *ameliorarea* semantică (pierderea dimensiunii semantice disforice ‘a suferi iubind/a iubi suferind’ > ‘a iubi’): *fumeála s’doáre* ‘familia (copiii) e dorită, e iubită’ (PGr. 69, apud DDA, s.v.); *picurárlu s-vreá și s-dureá mași cu cășearlu* ‘păstorul se dorea și se iubea numai cu baciul’ (PLit., 798, apud DDA, s.v.), (în care apar ambele verbe de origine latină corelate, cu focalizarea contextuală a semnificației deopotrivă volitive și afective, deținute de ambele lexeme); *di nu-l dóri, di vrei s-lu-aláși?* ‘de nu-l iubești, că vrei să-l lași?’ (PAnt., 295, apud DDA, s.v.).

În unele contexte, termenul actualizează dimensiunea disforică în conceptualizarea și desemnarea sentimentului de *dragoste*, mai aproape, deci, de sensul originar: *s-doári loclu-ț, s-doári vátra părintească, s-dor oámiñili a tăli* ‘e dorit (iubit) locul tău, a dorită vatra părintească, sunt doriți oamenii tăi’ (PB, 121, apud DDA, s.v.); cf. și contextul *múma doáre* ‘mama iubește suferind’ (PLit., 562, apud DDA s.v.), în care dimensiunea negativă este, de asemenea, decodabilă contextual. Acest sens afectiv-disforic trebuie pus în relație și cu substantivul *dor*, din aceeași familie lexical-etimologică < lat. *dolus* (cf. ar., mr., dr. *dor*). Astfel, prin raportare la cvasisinonimul *voi/vreáre*, *dor* vb./*dureáre* pare a fi specializat pentru desemnarea unei ipostaze particulare a *dragostei*, *dragostea ca suferință* (deopotrivă euforică și disforică), în corelație cu semantismul substantivului *dor*.

În formă adjectivală, *durút* – la bază participiul verbului în discuție –, dublează, de asemenea, cvasisinonimic termenul paralel, *vrut*, dar înregistrează semnificații afective mai nuanțate: (i) sens volitiv-afectiv: ‘dorit’ și (ii) afectiv propriu-zis: ‘iubit’ – similar cu *vrut*: *si-ñ-i aláși durútlu tâte* ‘să-mi lași pe iubitul tată’ (PLit., 977, apud DDA, s.v.); *durúț armáñi* ‘iubiți aromâni’

(PAnt., 274, apud DDA, s.v.), dar și (iii) sens comportamental/expresiv-afectiv: ‘tandru, duios’: *te durută s’videă atumțea fața a lei!* ‘ce duioasă se vedea (apărea) atunci fața ei!’ (BNA, IV, 101, apud DDA, s.v.); *durút ea tut strigá* ‘ea mereu striga duios’ (PAnt, 121, apud DDA, s.v.).

În mod evident, termenii *dor* s.n. – *dor* vb./*dureáre* din aromână se raportează la seria paralelă din dacoromână *dor* – *durea/durere*, cf. și *dori*. Spre deosebire, însă, de aromână, în dacoromână verbul *durea* nu înregistrează sensul afectiv (decât figurativ). În schimb, dacoromâna veche înregistrează verbul *dori* (derivat de la *dor*) polisemantic, atestând, pe lângă sensul afectiv-volitiv de bază, ‘a fi stăpânit de dorința lăuntrică de a face, a avea ceva’, și un sens afectiv propriu-zis, corespunzător substantivului *dor*: *maica ta este sănătoasă, Olimpiada, și mult dorește de tine* (A 58, apud Stoica 2012: 177); *doamna Mariia a lui Costandin-vodă, dorindu de părinții ei, pohtit-au ca să vie în țară* (RG 65, apud Stoica 2012: 196); în anumite contexte, verbul *dori* are un alt sens afectiv, generic: ‘a fi implicat afectiv, a-i păsa’: *cu bună chiverniseala mării-sale, înțelept și foarte grijnec și mai mult pentru țară și patrie din inemă dorind* (RG 183, ibid.). *Dori* va pierde treptat sensul afectiv, în centrul formulei componentiale rămânând semul /volitiv/: ‘a dori, a aspira’.

În celelalte dialecte sud-dunărene, verbele corespunzătoare ar. *dor/dureáre* nu au sens afectiv: cf. ir. *durę* ‘a durea’; mr. *doari* (Capidan 1935, s.v.).

3.2. Aromâna înregistrează și o serie de (cvasi)sinonime de alte origini pentru termenii de sursă latină amintiți, preluate succesiv în timp, din limbile de interferență istorică și culturală.

(a) Pe de o parte, este vorba de un împrumut **vechi slav**: *alučésu* (*mi*) ‘a (se) iubi’ < vsl. *ljubiti* ‘a iubi’, corespunzător dr. *iubi*: *fără ca noi dóili să știm, iniñile si-alučíră* ‘fără ca noi doi să știm, inimile s-au iubit’ (CosP. 94, apud DDA, s.v.) (cf. și nominalele *alučire* ‘iubire’, *alučít* ‘iubit’). Papahagi (1926–1927: 31–31) notează însă caracterul sporadic al termenului. În aromână, lipsesc, totodată, termenii corespondenți de origine veche slavă din dacoromână, *drag*, *dragoste*.

(b) Pe de altă parte, se fixează în timp și o serie paralelă de termeni de origine **greacă**, având la bază substantivul *ayápe* ‘iubire’ < gr. *ἀγάπη*, cu derivatul verbal: *ayăkipsésu* (*mi*) / *ayáp(i)sésu* (*mi*) ‘a iubi’ < gr. *ἀγαπῶ*. Papahagi (1926–1927: 30), Capidan (2005 [1932]: 169) semnalează, însă, faptul că aceste împrumuturi mai noi (asemenea altor cuvinte preluate mai recent din greacă) au o răspândire regională, nu generală, în comparație cu sinonimele vechi, *vreáre* – *voi*. Se poate adăuga, colateral, și un derivat cu un sens concretizat, implicit afectiv: *ayăpitcoáñe* adj. ‘ibovnică, concubină’ < gr. *ἀγαπητική* (cf. și sinonimul mai recent, de origine italiană, *moróză* < it. *morosa*, DDA, s.v.).

(c) În lexiconul aromân al *dragostei* trebuie menționați și alți termeni (cvasi)sinonimi, de alte origini.

Seria **nominală** de sinonime: *vreăre* – *aluçire* – *ayápe* este completată de un împrumut de origine **turcă**: *sivdă*, *sivdăie* < tc. *sevdi* ‘idem’: *ficióriu aveá sivdálu a yrámatilor* ‘băiatul avea iubire (aplecare) pentru învățătură’ (PB, 187, apud DDA, s.v.); cf. și derivatele *sivdăliu*, *sivdălî*, *sivdălós* ‘iubitor’: *ń-i-hiu di sivdălie* ‘îmi sunt bolnavă pentru că sunt iubitoare’ (PLit., 860, apud DDA, s.v.); *birbîliu sivdălós* ‘privighetoare drăgăstoasă’ (Fl. II, 3, apud DDA, s.v.).

Seria **verbală** *voi* – *ayăkipsescu* este completată de un împrumut din **albaneză**, care este însă polisemantic: *viliséscu* (*mi*) ‘a iubi; a se aranja, găti’ < alb. *vilis* ‘uimi, stupefia’ (DDA, s.v.) (cf. nominalele *vilisire* ‘iubire; ornare’, *vilisit* ‘iubit; gătit’). În acest caz, sensul afectiv este o inovație în raport cu etimonul.

În formă **adjectivală**, aromâna are, pe lângă termenii vechi deja amintiți (*vrut*, *durut*), și o serie bogată de cvasisinonime de diferite origini (folosite însă numai în anumite graiuri ale aromânei ori cu valori contextual-semantică particulare, prin raportare la termenii latini de bază, mai vechi, Brâncuș 2007 [2003–2004]: 98).

Amintim împrumutul de origine **albaneză**, bine fixat în vocabular: *dășur* ‘iubit’ < alb. *dășur* ‘idem’, în special în forma *dășu*, cu un sens afectiv mai puțin intensiv, ‘drag’, utilizată mai ales în formule adresative, marcate hipocoristic-afectiv: *náni*, *náni*, *dășu* ‘nani, nani, dragule’ (PenB II, 211, apud DDA, s.v.); *áide*, *dășa-ńi*, *aspúne* ‘haide, draga mea, spune’ (PenB IV, 117, apud DDA, s.v.).

Dașu ‘drag’ înregistrează o interesantă evoluție semantică, care trimite, antropologic-cultural, la universul ocupațiilor tradiționale specifice comunităților de aromâni (și protoromânilor), investite cu valoare afectivă – în cazul de față, păstoritul. Termenul albanez de origine, *dash*, are sensurile ‘berbec, oaie; miel’ și este preluat cu un sens modificat, inițial ‘miel preferat’, în graiul fărșerot (Nevaci 2013: 82), ajungând ca prin extensie și abstractizare să dobândească un sens afectiv propriu-zis. Termenul *daș* este folosit și ca interjecție în limbajul păstoresc, ca termen de adresare pentru berbeci (DDA, s.v.). De aici, extensia metaforică ca termen de adresare afectiv. *Dașu* cu sensul ‘miel’ este prezent și în meglenoromână (cf. *daș*, cu un sens particular, consemnat de Capidan 1935, s.v.: ‘miel de casă, miel pentru copii, de obicei vopsit cu roșu și purtând întotdeauna clopoței atârnați de gât’) și în dacoromână regional și învechit (‘miel’, Muscel, cf. Iordan 1940–1941: 228, Brâncuș 2018: 326)⁵.

Pentru sensul ‘drag’, se poate adăuga împrumutul de origine **greacă**, *ahár*, *-ă/ahâr* adj. < gr. *ἄχαρος* ‘fără bucurie; trist, demn de milă’, de asemenea utilizat în special în formule adresative: *nu știi, ahár’ vițină!* ‘nu știi, dragă vecină?’ (Fr. I, 182, apud DDA, s.v.); *țe spúńi, aháră?* ‘ce spui, dragă?’ (Bair, 114, apud DDA, s.v.). În cazul acestui termen, este evidentă mutația semantică importantă în raport cu etimonul, dinspre o polarizare afectivă disforică (‘trist; biet,

⁵ În dacoromână, *daș* este considerat element de substrat, DELR s.v., Brâncuș 2018: 326.

sărac, sărman’), spre una euforică. Sensul afectiv este original, dar reorientat hedonic, un posibil sens intermediar, de tranziție, fiind cel de ‘compasiune’. Termenul se leagă etimologic de un alt adjectiv cu un sens apropiat, dar distinct, socio-afectiv: *aháristu*, -tă ‘ingrat’ < gr. ἀχάριστος ‘idem’ (cf. și substantivul *aháristisire/afharistisire* ‘recunoștință, mulțumire’, cf. gr. χαρίζω ‘a face cadou’): a *aháristului* *lí si léa hárea* ‘ingratului i se ia grațitudinea’ (PLit., 519, apud DDA, s.v.).

Pentru sensul ‘drag, iubit’ se pot nota și câteva împrumuturi de origine **turcă**:

– *arán*, -ă (/yearán) (variantă a lexemului *iarán*, cu un sens concret, ‘amant’, < tc. *jaran* ‘amabil’: *aveá un iarán* ‘avea un amant’, Ob. 69, apud DDA, s.v.): *spúne-ńi: cai ńńi ț-ai arán?* ‘spune-mi: pe cine ai tu drag?’ (PLit., 956, apud DDA, s.v.) (pentru sensul afectiv, cf. și alb. *jarán* ‘prieten; tovarăș; iubit’). Termenul împrumutat în aromână atestă, așadar, o schimbare semantică importantă în raport cu etimonul (fie alb., fie tc. *jaran*), în direcția abstractizării sensului și a dezvoltării semnificației afective propriu-zise;

– *geánă* ‘dragă’ (în formule adresative, hipocoristic-afective), strict în formă feminină, prin conversia (și gramaticală, și semantic-metaforică) a substantivului *geán* ‘suflet’ < tc. *djân*: *Tánca-a meá, geana-a meá* ‘Tanca mea, draga mea’ (Icar. 120, apud DDA, s.v.), cf. și *geánăm/geánîm*, invariabil < tc. *djanym* ‘sufletul meu’, împrumutat ca atare și utilizat exclusiv în formule adresative, marcate afectiv: *ah, geánăm! Pângánlu uhtá* ‘ah, sufletul meu, oftă păgânul’ (Velo, 47, apud DDA, s.v.).

3.3. În lexiconul aromân al *dragostei* pot fi înscrisi și alți câțiva termeni, de diverse origini, cu un semantism mai nuanțat sau mai complex.

De exemplu, este cazul verbului de origine **greacă**, *erotipsescu* ‘a se îndrăgosti’ – *erotipsit* ‘îndrăgostit’ < gr. ἐρωτεύω ‘idem’ (DDA, s.v.), desemnând faza durativ-incipientă a sentimentului în cauză.

Un termen cu un sens afectiv particular, ce se poate subordona universului conceptual al *dragostei*, este *mară*, polisemantic, înregistrat cu sensurile ‘pasiune; suferință; iubire excesivă, pasională’ (DDA, s.v.). Termenul are în primul rând sensul negativ ‘suferință, tulburare’ și, prin extensie, ‘dragoste intensă, pasiune (și însoțită de suferință)’: *frică-i s’ nu moără di mára al Piunáru* ‘teamă e să nu moară de pasiunea lui pentru Piunaru’ (Caraf., 54, apud DDA, s.v.). Dimensiunea disforică a semnificației afective se explică etimologic. Forma *mară* se raportează la lexemul-bază, *mar*, substantiv invariabil, actualizat în sintagma *mar di*, cu sensul ‘vai de’, cel mai probabil moștenit din latinul *malus* ‘rău’ (DDA, s.v.), cu restricție morfologică, contextuală și cu inovația sensului afectiv: *mar di el* ‘vai de el’ (Dun. I, 186, apud DDA, s.v.); *mí léa hreáva pân’ tu oáse ș’ mar di míne, mor di vreáre* ‘mă iau frigurile pân la oase și vai de mine, mor de iubire’ (PenB. II, 232, apud DDA, s.v.). DDA raportează etimologic forma *mără* și la gr. μάρα ‘dorință intensă’, alb. *márre* ‘rușine’.

Un lexem cu un polisemantism apropiat este *miráke*, cu sensuri afective predominant negative: ‘pasiune; dorință puternică (și apăsătoare); iubire; regret; neliniște; mâhnire mare’, din tc. *meraq* ‘neliniște; plăcere’ (DDA, s.v.). Sensul afectiv ‘dragoste (intensă/pasională) (însoțită de suferință)’ se decodează în context: ‘și-arcă *mirákea pi năsu* ‘și-a aruncat (și-a pus) iubirea în el’ (PB 238, apud DDA, s.v.).

3.4. Pe lângă termenii de bază, care desemnează afectul primar, în lexiconul aromân al *dragostei* se pot înscrie și cuvinte care indică (a) ipostaze mai puțin intensive ale afectului, (b) ipostaze socioafective ori (c) expresiv/comportamental-afective.

(a) Pentru prima categorie, amintim verbul *arisésu (mi)/arâsésu/arăsésu* ‘a plăcea’, un împrumut de origine greacă (< *ἀρέζω, ἀρέσκω* ‘idem’), aparținând vocabularului fundamental, cu răspândire generală (Saramandu 1984: 468) (cf. și familia acestuia: *arâsîre* ‘plăcere’, *arâsît* ‘plăcut, simpatic’). Împrumutul s-a impus în aromână, în defavoarea termenului latin *placere* (cf. dr. *plăcea*): *si-nî ti veadă s’ti-arisească* ‘să mi te vadă ca să te placă’ (PLit., 11, apud DDA, s.v.); *pri cări ġione ‘și-arâseâște pri-ațél năsă si-și lu leá* ‘pe care flăcău îl place, pe acela să și-l ia dânsa’ (PAnt., 302, apud DDA, s.v.).

(b) În a doua categorie, pot fi incluși termenii care desemnează conceptul de *prieten/prietenie* (implicând afectul central *dragoste amicală*).

În comparație cu dacoromâna (care are cu acest sens cuvintele de origine slavă, *prieten, prietenie* etc.), aromâna menține doi termeni de origine latină, care actualizează și sensul ‘prieteni’.

Primul caz este cel al cuvântului *sóțu* (f. *soăță*) ‘tovarăș; prieten; soț’ < lat. *socius* (f. *socia*) ‘tovarăș, aliat’: *s-feățîră ieára soț* ‘se făcură iarăși prieteni’ (Al. 1901-1902, apud DDA, s.v.) (cf. mr. *soț, soăță* ‘tovarăș’, *suțluc* ‘prietenie’: *La sparsim suțlucu* ‘am stricat prietenia’, Capidan 1935, s.v.). În dacoromână, termenul se va specializa pentru semnificația ‘bărbat căsătorit, în raport cu soția lui’; sensul etimologic ‘tovarăș’ și, contextual, cel de ‘prieteni’ sunt, însă, atestate în dacoromâna veche (vezi Stoica 2012: 162-163, cf. și vdr. *soție*, abstract nominal ‘prietenie; tovarășie’). În aromână, inovația semnificației afective (în raport cu etimonul) se păstrează până astăzi.

Al doilea caz este reprezentat de termenul *oáspe* ‘prieteni; oaspete’ < lat. *hospes, -itis* ‘gazdă; oaspete; străin’. Lexemeul este menținut și în dacoromână (cf. vdr. *oaspe*, dr. *oaspete*, cf. și mr. *uáspiț*), conservând o parte din semnificația etimonului. În aromână însă, apare inovația sensului afectiv. În plus, cuvântul își formează și o serie de derivate substantivale: abstractele *uspițáke, uspițále* ‘prietenie’ (*u-aspársim uspițálea* ‘prietenia am stricat-o’, PGr. 160, apud DDA, s.v.) și termenul concret *uspitoáne* ‘prieteni’, din forma de feminin *oáspitá* (*di atúmtea nă him uspițóáne* ‘de atunci suntem prieteni’, Fl. II, 5, apud DDA, s.v.). Sensurile afective ‘prieteni’, ‘prietenie’ se înregistrează și în cazul corespondentelor din meglenoromână (Capidan 1935, s.v.): *uaspiț* ‘musafir; prieten’: *Si dusi pi la uaspiț* ‘se duse pe la prieteni’, cf. și derivatul *uspițloc* ‘prieteni’.

Pentru sensul abstract ‘prietenie’, trebuie menționat și sinonimul *filie*, împrumut ulterior din greacă: < *φιλία* ‘idem’.

(c) În lexicul asociat conceptului afectiv primar *dragoste* se includ și termenii de conduită comportamental-afectivă, care indică semiotic-cultural afectul în cauză.

Un element lexical important este: *baș* ‘a săruta’ (cf. și nominalele *băș(e)ăre*, *băș(e)ăt* ‘sărut, sărutare’), termen moștenit din latină (< lat. *basiare* ‘a săruta’ < *basium* ‘sărut’) exclusiv în sudul Dunării (cf. și mr. *baș*, *baĉcu*, ir. *baș*, vezi Saramandu/Nevaci 2013: 153–154, Capidan 1935, s.v., Saramandu (coord.) 2010, s.v.), apropiind dialectele sud-dunărene de limbile romanice occidentale (cf. it. *baciare*, fr. *baiser*, sp. *besar*, ptg. *beijar*): *l-bășé tu frámte* ‘îl sărută pe frunte’ (PB, 219, apud DDA, s.v.); *s’ nu s’ veádă bășeărea-a ta, iu mine ti-am bășeătă* ‘să nu se vadă sărutul tău, unde eu te-am sărutat’ (PLit., 855, apud DDA, s.v.). În dacoromână, se menține lat. *salutare*, cu o schimbare semantică specifică, divergentă (la fel în mr. *sărut*, Capidan 1935, s.v.).

În lexiconul de conduită emoțional-expresivă intră și o serie diversă de derivate de la *brațu*: *ambrățu* (cf. și *ambrățare*, *ambrățăt*), (*mi*) *ambrățut* (derivat savant), *mbrățışéd.u/mbrățităd.u* ‘a îmbrățîșa’: ‘și-*ambrățu* muleărea ‘îți îmbrățîșează femeia’ (Fl. II, 7, apud DDA, s.v.); *s’bășeără, si mbrățitără* ‘se sărutară, se îmbrățîșară’ (PB, 9, apud DDA, s.v.); *să mbrățîșeără dôiili* ‘amândoi se îmbrățîșară’ (apud DDA, s.v.); cf. și dr. *îmbrăță* (< lat. *imbratiare*), *îmbrățîșa* (< *brățîș* < *braț*).

Acești termeni vechi, de sursă latină, au și o serie de sinonime mai noi, de diverse origini:

– *angălisescu*, împrumut din greacă < *ἀγκαλιάζω* ‘idem’ (cf. și *angălsire* ‘îmbrățîșare’, *anglălisit* ‘îmbrățîșat’): *mă-sa lu-angălisi* ‘mamă-sa l-a îmbrățîșat’ (PenB., VI, 138, apud DDA, s.v.);

– *puștuescu* ‘a îmbrățîșa’, împrumut din albaneză < *pushtonj* ‘idem’;

– *gugustéd.u/gugustescu*, cu dublu sens: ‘a îmbrățîșa; a săruta’, raportabil etimologic la o serie de termeni din limbi balcanice, cu sensuri relativ variate: alb. *gostis* ‘a invita; a sărbători’, srb. *gostiti* ‘a găzdui’, bg. *gostívamu* ‘a fi invitat’, DDA, s.v.: *ca purúnci nă gugusteám* ‘ne sărutam ca porumbeii’ (W. II, 26, apud DDA, s.v.).

Spre deosebire însă de termenii vechi, de origine latină, împrumuturile ulterioare tind să nu aibă răspândire generală.

3.5. Textele dialectale consultate înregistrează cuvintele de bază (unele dintre acestea, relativ frecvent, vezi *infra*), care desemnează principalele ipostaze conceptual-semantice ale afectului generic *dragoste* (*dragoste romantică*, *dragoste familială*, *dragoste amicală*, *dragoste religioasă*) și conduita emoțional-expresivă asociată sentimentului în cauză.

Notăm, în primul rând, prezența perechii de sinonime pentru conceptul central „iubi – iubire (iubit)”: *voi-vreäre (vrut)* (ex. 1–3) – *ayápe-ayăkiséscu* (ex. 4–7), deopotrivă atestate în texte. Ambele cuvinte actualizează și ipostaze nuanțate ale sentimentului generic, mai slab sau mai puternic intensive – ‘a îndrăgi, a plăcea’; ‘a iubi foarte mult/intens’, sau incoative – ‘a se îndrăgosti’, decodabile ca atare în contextul concret de utilizare:

- (1) *Níclu îi videá aușanlı și l-vrea*
‘copilul îi vedea pe bătrâni și îi îndrăgea’ (Saramandu 2007, Te 13/29–30);
- (2) *Cum so-alásâ? Că o aveá tu vreári mari*
‘Cum să o lase? Că o iubea foarte mult’ (Saramandu 2007, C 13/1–2)
(a se remarca colocația adjectivală intensificatoare);
- (3) *Feáta a domnului din hoárâ s-apreási fóc^u tu képtu, mi va pi míni, da nu éscu ti nsurári*
‘fata domnului din sat s-a aprins foc în piept, mă iubește pe mine, dar eu nu sunt de însurat’ (Saramandu 2007, S 10/37–39).

Exemplul (3) este relevant și pentru atestarea expresiei populare *s-apreási fóc^u tu képtu*, desemnând metaforic (*dragostea este foc*) o formă intensiv-incipientă a *dragostei romantice*.

- (4) *Cum s-u-alás^u ahtári-ayápi?*
‘cum să renunț la asemenea iubire?’ (Saramandu 2007, L 8/16);
- (5) *ayápi z-vă da Dimid.ă*
‘iubire să vă dea Dumnezeu’ (Saramandu 2007, K 15/32);
- (6) *s-lu-ayăkiseștâ cu tútâ inima*
‘să-l iubești din toată inima’ (Saramandu 2007, L 10/17).

Pentru verbul *ayăkiséscu*, se înregistrează și un sens afectiv particular, neatestat ca atare de DDA: ‘a se îndrăgosti’:

- (7) *um-bărbát^u [...] ș-află vărâ mlári și... s-a ayăkisi cu ea*
‘un bărbat [...] a găsit o femeie și s-a îndrăgostit de ea’ (Saramandu 2007, Ca 23/5–7).

Un termen relativ frecvent este verbul *ariséscu* ‘a-i plăcea’, care poate actualiza contextual și un sens afectiv mai puternic intensiv, reciproc, ‘a (se) iubi’, dublând astfel sinonimic termenii *voi – ayăkiséscu* (ex. 8):

- (8) *Kemal Atatúrc [...] Bítul s-arisí c-ună mușátă armână*
‘Kemal Atatürk [...] în Bitolia s-a iubit cu o frumoasă aromâncă’ (Nevaci/Floarea 2018: 166);

- (9) *Eára ma mșată ațeá [feátă] // u vid-zú / u-arísí / ne // va isusím*
 ‘era mai frumoasă aceea [fată] // o văzu / o plăcu / da // vom logodi’
 (Nevaci/Floarea 2018: 167);
- (10) *Vidzú feáta anált^u, u arásí, eára mușátâ feáta, a vasil’éiu* (Kokka 1992: 41);
- (11) *Ľ-ariseá pri el* ‘el le plăcea lor’ (Saramandu 2007, Te 10/2);
- (12) *Im-arâsést^u mult^u căntiți* (Kokka 1992: 141);
- (13) *Uámiñl-a noê... l-arâseúști ca s-lucréád-ză*
 ‘oamenilor noștri le place să lucreze’ (Saramandu 2007, P 20/32–33).

În textele culese pentru aromâna din Dobrogea se înregistrează și verbul *plac* ‘a-i plăcea, a avea chef (de ceva)’, termenul fiind, însă, un împrumut din dacoromână⁶ (Saramandu 2007: 536).

Un alt termen relativ bine reprezentat în textele dialectale consultate este *miráki*, cu un polisemantism hibrid hedonic, pozitiv/negativ: ‘dorință puternică; dragoste, pasiune; dorință apăsătoare; neliniște, mâhnire’. Toate aceste sensuri sunt ilustrate de actualizările contextuale ale termenului:

- (14) *(soácrá) me-aveá tu miráki că nu-i turnám^u zbor^u*
 ‘(soacră-mea) mă avea dragă [mă îndrăgise] pentru că nu-i întorceam
 vorba [nu o contraziceam]’ (Saramandu 2007, R 19/16);
- (15) *Feáta Ľ-intrú tu miráki ta s-Ľa Kélner, picurárlu*
 ‘fata a făcut pasiune [feti i-a picat cu tronc] să-l ia [să se căsătorească
 cu] Chelner, ciobanul’ (Saramandu 2007, St 15/6–7);
- (16) *El...ğóni Ľ-aveá miráki (feáta)*
 ‘el, tânăr, îi era dragă fata [se îndrăgostise de fată]’ (Saramandu 2007,
 C 12/23–24).

În câteva texte dialectale apare și termenul *sivdáie*. Spre deosebire de informația semantică consemnată de DDA – exclusiv sensul ‘iubire’, termenul este actualizat și cu alte sensuri afective: ‘entuziasm, elan; bucurie; dragoste’, decodabile în context:

- (17) *Li feáțim cu sivdái cásili, mári sivdái*
 ‘casele le-am construit cu entuziasm (bucurie), cu mare bucurie’
 (Saramandu 2007, P 1/19–20);
- (18) *Státu Ľ-aclímă cu mári sivdái, haráuâ, lă deádi loc^u auá... tu Rumăniîi*
 ‘statul i-a chemat cu mare dragoste, bucurie, le-a dat pământ aici,
 în România’ (Saramandu 2007, P 6/10–13);
- (19) *Óclú-a tău, măslinâ láii, mi bad_z ĝóne tu sivdái*
 ‘ochiul tău, flăcăule, măslină neagră, mă faci să mă îndrăgostesc de tine’
 (Saramandu 2007, St 26/6–7).

⁶ Pentru împrumuturile din dacoromână în aromâna de la nordul Dunării, vezi și Saramandu/Nevaci 2013: 166–188.

Relativ frecvent, textele înregistrează, de asemenea, și termenii cu sens mai concret, desemnând relația socioafectivă implicând *dragostea amicală* (*soț/soată*, ex. 20–23, *oáspite* ‘prieten’, ex. 24–26):

- (20) *zburá nofoáră cu sóțâl* ‘vorbea afară cu prietenii’ (Nevaci 2013: 137);
 (21) *ș-n’ d.âsi únu sóțu-a meu* ‘îmi zise un prieten al meu’ (Nevaci 2013: 161);
 (22) *míni cându eramu irámu feátă cu túti soáțili a meáli di pi hoáră*
 ‘eu când eram fată împreună cu toate prietenele mele din sat’ (Nevaci 2013);
 (23) *a, s-neám, bre soáțe, dóli pi nafoáră*
 ‘hai să mergem, măi soațe, amândoi pe-afară [la plimbare]’ (Saramandu 2007, C 10/27); *soțu-tu* ‘prietenul tău’ (ibid., S 17/9), *soțu-su* ‘prietenul său’ (ibid., S 17/11); *soáță* ‘prietenă’ (ibid., CJ 17/3; Si 8/2; K 15/22; Cg 4/10, 11);
 (24) *fčórlu cu fúrlu eará oáspiț*
 ‘băiatul și cu hoțul erau prieteni’ (Saramandu 2007, S 32/33);
 (25) *bre oáspe, ia fă-ti ma ncoá..., náca eștâ tîni Hoģi?*
 ‘măi, amice, ia apropie-te, nu cumva ești Nastatin Hoge?’ (Saramandu 2007, S 11/14–15, (cf. și R 2/3; S 32/28, 31, 34; 33/8);
 (26) *ațeáli hor’ eára tuț gégáñ cum lâ dzâțém noi / arbinéș’ / ș-eára oáspiț a noștâ*
 ‘erau toți ghegani, cum le zicem noi [...] și erau prietenii noștri’ (Nevaci 2013: 175).

De asemenea frecvent atestat este și verbul *baș* ‘a săruta’, desemnând manifestarea emoțional-expresivă asociată *dragostei*, în general. Este de remarcat recurența acestui verb în sintagma *baș mâna* ‘a săruta mâna’, indicând o conduită afectiv-deferentă, asociată, de cele mai multe ori, *dragostei familiale* și implicând recunoașterea unei ierarhii de autoritate (părinți – copii; socri – noră/ginere; nași – fini), în contexte codificate semiotic-cultural (ex. 29–34):

- (27) *nu vuóiu’ țiva, dă-n s-ul^u báș niheámâ* (Saramandu 2007, B 2/25);
 (28) *intră élu-n căsâ / ș-u-află mlári-sa / z-bășárâ* (Saramandu 2007, S. 37/3);
 (29) *Lâ bășám mâna* ‘le sărutam mâna’ (Saramandu 2007, Cj 9/16);
 (30) *și-i bășeá nveásta mâna* [socrului] (Saramandu 2007, R 24/26);
 (31) *Í-fáți mitán a núnlui di trei ori și Í-bași mâna* (Saramandu 2007, C 5/28);
 (32) *bășá mâna a tát-so-a mă-sa* (Saramandu 2007, O. 5/4);
 (33) *sóea tútâ treg di l-hirtiséscu mórtlu di Í-bași mâna [...] fčórlí-a lui tus-cári suntu mai de-aproápea ál báși la frámți mórtul* (Saramandu 2007, C 15/41, 15);

- (34) *dúsiră la soácura / soácura inși tu úși și-aștiptă nveásta și-u bășé tu fáțu / l-bășé și mána* (Saramandu 2007, B 7/ 31) (vezi și Saramandu 2007, B 8/28; Cs 4/21, Te 5/7, K. 11/25–27).

Un fragment dintr-un text dialectal din graiurile aromâne din Bulgaria atestă o altă expresie de conduită expresiv-afectivă, neînregistrată ca atare în DDA, și care indică *dragostea* sau *bucuria*: *luare de gușe*⁷ ‘a îmbrățișa’ (lit. ‘a lua de gât’):

- (35) *Nă lo di gúși și-acâță s-plângă*
‘ne îmbrățișă și începu să plângă’ (Nevaci 2019: 101).

O sintagmă sinonimă, *luare m-brațu*, apare într-un alt context:

- (36) *mána mi lo m-brațu și-mi bășé // a n’eia n’-criscu inima de-ahâtă vreári*
‘mă luă în brațe și mă sărută // mie îmi crescú inima de atâta dragoste’ (Nevaci 2013: 177).

Contextul se remarcă prin prezența mai multor termeni afectivi, corelați, într-o micro-izotopie a *dragostei*: termenul de bază, cu sensul afectiv principal *vreare*, alături de cuvinte din vocabularul de conduită comportamental-afectivă indicând semiotic *dragostea*: *baș* ‘a săruta’, *lo m-brațu* ‘a lua în brațe’, dar și de expresii populare cu sens afectiv, care se regăsesc ca atare și în dacoromână: *a-i crește inima* (de bucurie, de dragoste, de fericire etc.) (cf. *supra*, ex. 3, și expresia *a i se aprinde foc în piept*).

4. CONCLUZII

Analiza lexical-semantică și etimologică a termenilor pentru *dragoste* din aromână aduce în prim-plan un inventar bogat de termeni, conturat ca atare în timp, având la bază vocabularul moștenit din latină, consolidat de împrumuturi ulterioare din diverse limbi de interferență: veche slavă, albaneză și, mai ales, greacă și turcă. Aceste date lexical-etimologice, puse în evidență de termenii particulari discutați,

⁷ DDA indică o posibilă origine latină pentru ar. *gușe* ‘gât’ < lat. galic *geusiae* ‘gâtlej; obraji’ (DDA, s.v.), cf. mr. *gușe* ‘gât’, vb. *gușnes* ‘a lua de gât, a îmbrățișa’ (bg. *guša*, aor. *gušnah*) (Capidan 1935, s.v.), *gușniri* ‘îmbrățișare’, *gușnit* ‘îmbrățișat’. Sensul ‘gât’ se înregistrează regional (sudul Banatului) și pentru dr. *gușă*; termenul are o etimologie controversată. Brâncuș (2018: 320) consideră termenii din dacoromână, aromână și meglenoromână ca aparținând substratului, cf. alb. *gushë*, respingând originea latină susținută de DA, s.v. (care consideră că termenul a intrat din română în mai multe limbi balcanice), PEW 747, REW 3750, CDER 3932 (probabil redus la **gusia*, cf. it. *gozza*, fr. *gosier*) etc.

reflectă profilul istoric al lexicului aromânei, în general (vezi și rezultatele similare ale analizelor paralele, dedicate termenilor pentru afectele generice *bucurie*, *tristețe* și *ură*, Stoica 2022, 2023).

Din punct de vedere *lexical-etimologic*, trebuie subliniată, în primul rând, păstrarea particulară în aromână a unor termeni latini pentru desemnarea conceptului afectiv de bază *dragoste*: *voi – vreaire*, sau a conduitei expresive asociate: *baș*. Aceștia apropie aromâna de limbile romanice occidentale, în care fie s-a păstrat același termen, cu același sens (ex. lat. *basiare*), fie s-au păstrat termeni diferiți, dar cu evoluții semantice similare (ex. lat. *uolere* – lat. *quaerere*, cu dezvoltarea sensului afectiv de la un sens inițial cognitiv(-volitiv)).

Uolere cu semnificație afectivă este menținut și în celelalte dialecte sud-dunărene, ceea ce poate susține probabilitatea existenței acestui sens încă din perioada românei comune. În această ipoteză, prin comparație, dacoromâna a eliminat ulterior polisemantismul verbului de origine latină ‘a dori; a iubi’, prin împrumutul și fixarea unor termeni de origine veche slavă: *dragoste*, *iubi*, *drag*, mai exact în desemnarea conceptului afectiv în cauză. Dacoromâna înregistrează o evoluție divergentă și în ceea ce privește corespondentul ar. *bașu*, păstrând un alt termen latin: *săruta* < lat. *salutare*, cu inovația sensului afectiv.

Se remarcă, totodată, și alte cuvinte moștenite din latină în aromână, cu dezvoltarea unei semnificații afective: *dor* vb./*dureăre* („specializat” – în raport cu sinonimul *voi/vreaire* – pentru ipostaza disforică a *dragostei*, ‘dragoste ca suferință’); *soț*, *oáspe* ‘prieten’. Lexemele au corespondente și în dacoromână, dar fără un sens afectiv. Pentru conceptul de *prietenie*, în dacoromână se fixează împrumutul slav (în serie cu termenii pentru conceptul de bază, *dragoste*, vezi *supra*).

Particulară este, totodată, păstrarea în aromână a unui cuvânt latin, *mară*, cf. *mar (di)* ‘vai de’ < lat. *malus* ‘rău’ (DDA, s.v.), cu sensuri afective eterogene, dezvoltate diacronic: „pasiune; suferință; iubire excesivă, pasională” (DDA, s.v.).

Termenii latini de bază sunt dublați de împrumuturi sinonimice, de diverse origini, care reflectă stratificarea etimologică și lingvistic-culturală a aromânei în general. Sunt preluate cuvinte din limbile de interferență lingvistică și culturală, mai ales din greacă, turcă și albaneză: ex. *vreaire* – *alușire* (vsl.) – *ayápe* (gr.) – *sivdă*, *sivdăie* (tc.); *voi* – *ayăkipsescu* (gr.) – *vilisescu (mi)* (alb.); *vrut* – *durut* – *dașu* (alb.) – *ahar* (gr.) – *aran* (tc.). Spre deosebire, însă, de termenii vechi, latini, împrumuturile ulterioare nu au răspândire generală, sunt folosite numai în anumite graiuri ale aromânei ori cu valori contextual-semantice particulare, în raport cu termenii latini de bază.

Cazurile în care un termen latin primar este înlocuit de un împrumut sunt de excepție: de exemplu, lexemul de origine greacă *arăsescu*, în locul unui termen descendent din lat. *placere* (cf. dr. *plăcea*).

Din punct de vedere *conceptual-semantic*, prezența semnificației afective în cazul cuvintelor analizate poate fi originară sau dezvoltată diacronic.

În general, sensul afectiv este originar pentru termenii mai recentți, aceștia fiind preluați cu semnificația din limba de origine. De exemplu, este cazul unor împrumuturi din turcă și greacă: *ayápe* ‘iubire’ < gr. *ἀγάπη* ‘idem’, *erotipsésucu* ‘a se îndrăgosti’ < gr. *ερωτεύω* ‘idem’; *arisésucu* (*mi*)/*arâsésucu*/*arâsésucu* ‘a plăcea’ < gr. *ἀρέζω*, *ἀρέσκω* ‘idem’; *sivdâ*, *sivdâie* < tc. *sevdî*.

Termenii mai vechi de origine latină sau unele împrumuturi înregistrează, însă, semnificația afectivă ca o inovație în raport cu cea a etimonului, rezultatul fiind de cele mai multe ori polisemia. Pot fi delimitate mai multe direcții de evoluție semantică:

- dezvoltarea sensului afectiv de la un sens cognitiv-volitiv: *voi/vreáre*;
- dezvoltarea unui sens afectiv de la un sens concret, prin abstractizare metonimică: *dureáre*;
- dezvoltarea unui sens afectiv (de la un sens concret & abstractizare), prin asociere metaforică (reflectând profilul cultural-antropologic al aromânilor și interferențele culturale specifice): *dașu* ‘drag’, desprins din vocabularul tradițional al păstoritului, investit cu un sens hipocoristic-afectiv și extins ca termen afectiv propriu-zis < alb. *dash* ‘miel’; *ğeánă* ‘dragă’ < *ğeán* ‘suflet’ < tc. *djân*;
- dezvoltarea unui sens afectiv de la un sens evaluativ (disforic): *mar* < *mar di* ‘vai de’ < lat. *malus* ‘rău’;
- reorientarea unui sens afectiv inițial, dinspre o polarizare afectivă disforică spre una euforică: *ahar* ‘drag’ < gr. *ἄχαρος* ‘fără bucurie; trist, demn de milă’.

Analiza colaterală a termenilor înregistrați în textele dialectale existente, în contexte concrete și specifice de actualizare, poate fi foarte relevantă, ilustrând cuvintele care sunt utilizate în mod obișnuit pentru desemnarea conceptelor afective în discuție (și a conduitei emoțional-expressive asociate).

Astfel, analiza pe corpus a scos în evidență date importante pentru specificul lexiconului avut în vedere: prezența unor termeni sau expresii, neînregistrați/te ca atare lexicografic: ex. *luare de gușe* ‘a îmbrățișa’; sensuri afective particulare pentru unii termeni de bază, de asemenea neînregistrate lexicografic, decodabile strict în context: ex. *agăkipsésucu* ‘a se îndrăgosti’; *arîsescu* ‘a iubi’; *sivdâi* ‘entuziasm; bucurie’; prezența unor expresii populare desemnând metaforic conceptele afective: *a-i crește inima* (de dragoste), *a i se aprinde foc în piept* (de dragoste); recurența unor cuvinte de bază în sintagme specifice, indicând un anumit comportament predilect, codificat cultural, asociat *dragostei* ca afect generic: ex. *baș mâna* ‘a săruta mâna’.

Cercetarea propusă în lucrarea de față lasă subiectul deschis pentru studii viitoare, complementare, care să vizeze termenii desemnând și alte concepte afective fundamentale sau care să extindă perspectiva comparativă, prin includerea lexiconului corespondent din meglenoromână sau/și istroromână.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș 2007 [2003–2004] = Gr. Brâncuș, „Evoluția lexicului latin în aromână”, în *Studii de istoria limbii române*, București, Editura Academiei Române, p. 91–98.
- Brâncuș 2018 = Gr. Brâncuș, „Substratul limbii române”, în Sala/Ionescu-Ruxândoiu coord. (2018), p. 304–336.
- Capidan 2005 [1932] = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”.
- Capidan 1935 = Th. Capidan, *Meglenoromânii III. Dicționar meglenoromân*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.
- CDER = Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2002 [1958–1966].
- DA = *Dicționarul limbii române*, București, Librăriile Socec & Comp./Tipografia Ziarului „Universul”, 1913–1948.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, Editura Academiei, 2013 [1963].
- DELR = Ion Giurgea, Cristian Moroianu (coord.), *Dicționarul etimologic al limbii române. Volumul III. Litera D*, București, Editura Academiei Române, în curs de apariție; online: <https://delr.lingv.ro/>.
- Frățilă 1970 = Vasile Frățilă, „Note etimologice”, în *Limba română*, XIX, nr. 6, p. 541–549.
- Frățilă, Bărdășan 2010 = Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice. Partea I*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- Jordan 1940–1941 = Iorgu Jordan, „Note de lexicologie română”, în *BPh.*, VII–VIII, p. 224–292.
- Kokka 1992 = Maria Kokka, *Texte aromâne*, București, Tipografia Universității din București.
- Mîrzea Vasile *et al.* eds. 2020 = Carmen Mîrzea Vasile, Mădălina Naidinoiaia Tăbăcitu, Isabela Nedelcu eds., *Româna în context romanic*, București, Editura Universității din București.
- Nevaci 2013 = Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, București, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Nevaci coord. 2018 = Manuela Nevaci coord., *Convergențe lingvistice balcano-romance în dialectele românești sud-dunărene*, București, Editura Universității din București.
- Nevaci, Floarea 2018 = Manuela Nevaci, Carmen Irina Floarea, „Texte dialectale. Dialectul aromân”, în Nevaci coord. (2018), p. 149–185.
- Niculescu 1965 = Al. Niculescu, „Probleme de lexic românesc în perspectivă romanică”, în *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 145–160.
- Papahagi 1926–1927 = Tache Papahagi, *Dispariții și suprapuneri lexicale*, manuscris, curs litografiat, Universitatea din București, Facultatea de Litere și Filosofie.
- PEW = Pușcariu, S., *Etymologisches Wörterbuch der rumanischen Sprache*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- Pușcariu 1926 = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. II (în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan), *Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, București, Editura Cultura Națională.
- REW = Wilhelm Meyer-Lubke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1935.
- Rusu coord. 1984 = V. Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie română*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.

- Sala/Ionescu-Ruxăndoiu coord. 2018 = Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu coord., *Istoria limbii române*, I, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, „Aromâna”, în Rusu coord. (1984), p. 423–474.
- Saramandu 2007 = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale și glosar*, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu (coord.) 2010 = Nicolae Saramandu (coord.), *Dicționar meglenoromân*, în *Fonetică și dialectologie*, XXIX, p. 52–135.
- Saramandu, Nevaci 2013 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, București, Editura Universitară.
- Saramandu et al. 2018 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, „*Lecturi vizuale*” etnolingvistice la aromânii din Republica Macedonia, București, Editura Universității din București.
- Saramandu et al. 2019 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Emil Țârcomnicu, Cătălin Alexa, „*Lecturi vizuale*” etnolingvistice la aromânii din Bulgaria, București, Editura Universității din București.
- Sârbu, Frățilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord.
- Stoica 2012 = Gabriela Stoica, *Afect și afectivitate. Conceptualizare și lexicalizare în româna veche*, București, Editura Universității din București.
- Stoica 2015 = Gabriela Stoica, *Modele ale afectivității în cultura română premodernă (1780–1840)*, București, Editura Muzeul Literaturii Române.
- Stoica 2020 = Gabriela Stoica, „Din lexicul moștenit al limbii române. Termeni afectivi în context romanic”, în Mîrzea Vasile et al. eds. (2020), p. 373–387.
- Stoica 2022 = Gabriela Stoica, „Din lexicul aromân al afectivității. Termeni pentru bucurie și tristețe. Analiză lexical-semantică și etimologică”, în *Fonetică și dialectologie*, XLI, p. 205–217.
- Stoica 2023 = Gabriela Stoica, „Termeni afectivi disforici în aromână. Analiză lexical-semantică și etimologică”, în Cezar Bălășoiu, Claudia Ene, Isabela Nedelcu, Alice Toma (eds.), *Lingvistică sincronă, diacronică și tipologică. Actele celui de-al XXII-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (București, 18–19 noiembrie 2022)*, București, Editura Universității din București, p. 265–274.

**INSIGHT INTO THE AROMANIAN LEXICON OF AFFECTIVITY.
TERMS FOR LOVE. A LEXICAL-SEMANTIC
AND ETYMOLOGICAL ANALYSIS**

Abstract

The paper proposes a lexical-semantic and etymological analysis of the words designating the generic emotion concept of *love* in the Aromanian dialect (as a representative part of its basic lexicon of affectivity), with constant reference to their Daco-Romanian counterparts. The lexicographic corpus brings forward a diverse and semantically complex lexical inventory, of various origins, including old terms (inherited from Latin) and lexical borrowings from different languages of historical and cultural contact (especially Greek, Turkish, and Albanian). Particularly noteworthy is the preservation in Aromanian of a series of Latin words designating *love*, with the innovative development of an affective meaning (such as *voi/vreare*), which is

convergent with the semantic mutations undergone by corresponding lexemes from the Western Romance languages. As referred to their etyma, the affective meaning is an innovation for other lexemes as well; the semantic change usually involves cognitive processes of abstractisation, amelioration, metonymic and metaphorical semantic associations (starting from a concrete, cognitive, or evaluative meaning). Moreover, the occurrences of the words in the dialectal texts under scrutiny point out relevant data: terms, syntagms, or particular meanings, instantiated in context, which are not lexicographically recorded as such.

Facultatea de Litere, Universitatea din București,
Str. Edgar Quinet, nr. 5–6
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

